

Jovan MANDIĆ*, jovanmandic1988@gmail.com

MITROPOLIT ARSENIJE PLAMENAC: DUHOVNI VOĐA U SJENCI POLITIČKIH INTRIGA (1781–1784)

ABSTRACT: *This paper seeks to provide a comprehensive overview of the life of Metropolitan Arsenije Plamenac, analyzing his political and personal decisions, as well as the impact he had on the Montenegrin church and society of his time. Metropolitan Arsenije stands as one of the most controversial figures in the history of the Montenegrin church and state. He ascended to the metropolitan throne through the appointment of his uncle Sava Petrović Njegoš, and with the support of key political figures of the time.*

KEYWORDS: *Arsenije Plamenac, Metropolitan, Assassination, Crmnica, Spiritual leader, Sava Petrović Njegoš*

Arsenije Plamenac (Crmnica, krajem XVII vijeka – Brčeli, 15. maj 1784) drugi je mitropolit iz sela Boljevići u Crmnici, nakon Rufima III Boljevića, mitropolita cetinjskog (1662–1685), koji se u ljetopisima pominje i kao Ruvim Plamenac.¹

Mitropolit Arsenije je jedna od najkontroverznijih ličnosti u istoriji crnogorske crkve i države. Na mitropolitski tron je došao odlukom svog ujaka Save Petrovića Njegoša i podrškom ključnih političkih ličnosti tog doba. Njegov izbor za vladiku nije naišao na odobravanje među glavnim plemenskim vođama i stanovništvom. Tokom kratkotrajnog upravljanja crkvom i državom suočavao se sa brojnim izazovima, uključujući političke intrige, lične nesuglasice i uplitanje političke konkurencije u njegove napore da obezbijedi podršku spoljnog faktora poput Austrije. Pokušavao je da dobije naklonost carice Marije Terezije za svoje zamisli o carskom protektoratu nad Crnom Gorom.

U historiografiji je ova neobična ličnost često portretisana kroz prizmu njegovih navodnih slabosti, poput sklonosti alkoholu, pretjerane povučeno-

* Autor je magistrant istorije

¹ Rade T. Plamenac, *Memoari*. CID, Podgorica. 1997.

sti i političke nenadarenosti, što je dodatno doprinosilo njegovoj kontroverznoj reputaciji.

Arsenije je sin popa Raiča Plamenca koji je bio oženjen sestrom mitropolita Save Petrovića Njegoša. Pop Raič je imao i sina Mojaša, koji se u dokumentima pojavljuje i potpisuje kao serdar Mojsije Plamenac.²

Nakon smrti vladike Vasilija Petrovića Njegoša, marta 1766. godine, stari vladika Sava je uz podršku jednog broja glavara i Šćepana Malog odlučio da za svog nasljednika proglasi sestrića Arsenija Plamenca. U ljeto 1767. godine, mitropolit Sava i pečki patrijarh Vasilije Jovanović Brkić su Arsenija hirotonisali.³

Budući mitropolit cetinjski i vladika crnogorski nije uživao veliki ugled kod savremenika, naročito plemena iz drugih nahija. Da je jedan dio glavara, mahom iz Katunske nahije, bio nezadovoljan ovim izborom potvrđuje i pismo neguških glavara jula 1767. godine opštinama Maine, Pobori i Braići, u kojem traže da se poništi odluka vladike Save o zavlađičenju igumana Arsenija Plamenca.⁴ Pismo je poslato svim plemenima Crne Gore, u želji da se sazove jedan opštenarodni zbor na kojem bi poništili ovakvu odluku i odredili novog kandidata za vladiku.⁵

Ovo pismo povod je za sumnju da su inicijatori zahtjeva za poništavanje odluke o izboru Plamenca za mitropolita Radonjići i Petrovići, jer su dokument potpisali neguški knez i glavari iz komune tj. plemena iz kojeg potiču ove dvije najznačajnije porodice XVIII vijeka, a bez čije saglasnosti pismo ne bi ni moglo biti poslato. Svakako da su pojava samozvanca Šćepana Malog, koji je iznenada preuzeo upravljanje Crnom Gorom u periodu 1767–1773 i izbor mitropolita iz crmničkog bratstva Plamenaca za dogledno vrijeme poremetili planove guvernadura Radonjića i vladika Petrovića.

Mitropolitski prijesto je preuzeo smrću vladike Save 26. februara 1781. godine.⁶ Mitropolit Arsenije se za vrijeme svoje kratke vladavine nije aktivnije bavio politikom, već isključivo crkvenim poslovima. Djelimično zbog nedostatka ambicije ali i nadmoći guvernadorskog uticaja na političke okolnosti u Crnoj Gori, a djelimično i zbog bolesti usled koje će i umrijeti maja 1784. godine.

Kao duhovnik uživao je naročito poštovanje u crkvenim krugovima. To nam potvrđuje i njegov rani izbor za nasljednika mitropolita Save, koji je

² Vladan Đorđević. *Crna Gora i Austrija u XVIII vijeku*. Beograd. 1912. str. 5.

³ Jovan Miličević & Novica Rakočević. *Crna Gora od 1735–1797*. Istorija srpskog naroda, knjiga 4, sv. 1. Beograd, Srpska književna zadruga. 1986. Str. 498–530.

⁴ Gligor Stanojević. *Šćepan Mali*, Beograd. 1957. Str. 9.

⁵ Marijan Mašo Miljić. *Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773*. Matica crnogorska. Podgorica. 2021. str. 51.

⁶ U Istoriji Crne Gore od grupe autora objavljene 1975. piše da je mitropolit Sava umro 7. marta 1781, u stotoj godini, kako se u narodu vjerovalo.

tu odluku donio odmah nakon smrti vladike Vasilija, ne dvoumeći se i ne razmišljajući da tim činom porodicu Plamenac postavlja ispred svoje porodice.

U vezi sa odlukom o izboru nasljednika, mitropolit Sava Petrović Njegoš pisao je kotorskom providuru: „Jesam ga činio posvetiti na biskupstvo, kako ide regula od apostolske crkve naše istočne i po mojoj smrti ostavit mojim namjesnikom za slavu božju i vjernost principa prevedroga.”⁷

Cijeneći njegovu odanost i posvećenost crkvenim poslovima, njega je uz prethodnika odabrala sudbina da se nađe na tom položaju baš u predvečerje stvaranja crnogorske države.

Titulišući se kao „smireni mitropolit černogorski, skenderiski i primorski“, polagao je pravo na jurisdikciju nad pravoslavnim vjernicima u slobodnoj Crnoj Gori, Zeti i Boki Kotorskoj. Svoju smirenost i skromnost je pokazao pri obavljanju duhovnih dužnosti, povlačeći se iz manastira Stanjevići i Cetinskog manastira u manastir Brčeli, odakle je do kraja života upravljao mitropolijom. U burnim vremenima sukoba sa skadarskim pašom i nerodnih godina, razmišljao je o prosvetiteljstvu i obrazovanju, trudeći se da od Austrije dobije pomoć za otvaranje škola u Crnoj Gori.

Povlačenje iz Stanjevića i Cetinskog manastira u manastir Brčeli vjerovatno je bilo u vezi sa mitropolitovim slabim zdravljem. Istina, ne treba zanemariti ni činjenicu da se upravo u tim krajevima javljao najveći otpor njegovoj vlasti, prevashodno kod pristalica guvernadura Radonjića, kao i pristalica porodice Petrović Njegoš. Pretpostavke o ugroženosti njegovog života u Katunskoj nahiji i oblastima pod vlašću i kontrolom Mletačke Republike (Stanjevići i Maine), pospješuje i činjenica da je na mitropolita Arsenija izvršen atentat u kojem je ranjen. Na njega je, navodno iz nepoznatih razloga, pucao izvjesni pop Đuro Nikov iz sela Brčeli u Crmnici.⁸ Ovaj događaj se po svemu sudeći desio početkom 1782. godine, da bi samo nakon nekoliko mjeseci kasnije njegov sinovac, vojvoda Mihajlo Plamenac, bio napadnut i opljačkan na putu za Stanjeviće, i tom prilikom mu je otuđeno sve što je imao kod sebe.

Za ovo znamo zahvaljujući pismu mitropolita Arsenija upućenom vanrednom providuru Danijelu Barbaru, kojim ga je detaljno obavijestio o događaju, zahtijevajući od providura hitnu intervenciju kako bi oduzete stvari bile vraćene. Pismo sa pečatom mitropolita Arsenija Plamenca poslato iz Brčela datirano je 21. aprila 1782. godine.⁹

⁷ Gligor Stanojević. *Ščepan Mali*, Beograd. 1957. Str.10.

⁸ Gligor Stanojević. *Crna Gora pred stvaranje države*, Beograd. 1962. Str. 62–63.

⁹ Svetigora, Ljetopis. Na današnji dan 21. aprila 1782. godine u spisima prvi put je pomenut vladika Arsenije Plamenac. 21. april 2025. Napomena: Mitropolit Arsenije Plamenac se pominje u dokumentima u Beču počev od 9. aprila. 1779. godine. Na tom dokumentu je potpisan kao smireni mitropolit černogorski, skenderijski i primorski, ispod njegovog potpisa su potpisi serdara Mojseja (Mojaša) Plamenca, serdara Jovana Đuraškovića i vojvode Stjepa Martinovića. Pogledati: Vladan Đorđević. *Crna Gora i Austrija u XVIII vijeku*. Beograd. 1912.

Sudeći po načinu pokušaja likvidacije, po svoj prilici radi se o unutrašnjim „plemenskim nalogodavcima“.

Da bi slika o Crnoj Gori tog vremena bila jasnija, treba imati u vidu da pojavom Šćepana Malog dolazi do podijeljenosti u tadašnjem crnogorskom društvu na njegove pristalice i one koji su bili rezervisani. Kako jedan izvor navodi, njegovom pojavom se sve uskomešalo i sva se zemlja uzbunila. On je najviše boravio u Crmnici i uzdigao prestiž ove nahije. (G. Stanojević, Crna Gora pred stvaranje države, 1962, str. 19).

Izborom Plamenca za vladiku, Crmnička nahija stiće ugled, što će joj omogućiti da igra značajniju ulogu u političkom životu Crne Gore poslije smrti Šćepana Malog.¹⁰

Mitropolit Arsenije rješavao je imovinske sporove među plemenima i bratstvima, naročito između Njeguša, Rišnjana i Krtoljana, ublažavao posljedice sušnih, nerodnih i gladnih godina pozivajući narod da štedljivo troši (čak i pri obilježavanju krsnog imena, udaje ili ženidbe).¹¹

Vodeći brigu o svojim podanicima uz mletačku i tursku granicu, kao i svi njegovi prethodnici upotrebljavao je kletvu i anatemu u pokušaju mirenja smrtno zavađenih bratstava. Kao duhovnom vođi, njemu je bilo važnije bavljenje narodom, prosvjećenjem i obrazovanjem stanovništva, nego političkim utrkivanjem i obezbjeđivanjem legitimiteta svojih nasljednika.¹² Uprkos svim manama koje mu pripisuju istoričari, o njegovim moralnim i ljudskim osobinama najbolje govori činjenica da za mitropolita nije nametnuo nekog od svojih bliskih rođaka, već je uslišio volju naroda i odužio se ujaku Savi, prepuštajući svoje mjesto mladom arhimandritu Petru I Petroviću.

Na vladličanskom tronu bio je u vremenu pritisaka skadarskog paše na Crnu Goru, gladnih i sušnih godina, unutrašnjih sukoba i previranja. Pokušavao je da održi jedinstvo u zemlji prepuštajući politiku mladom arhimandritu Petru I Petroviću i guvernaduru Jovanu Radonjiću, posvetivši se unutrašnjim problemima i crkvenim poslovima.

Politiku je prepuštao bliskim rođacima i saradnicima koji su pokušavali dobiti naklonost Austrije, nudeći carici Mariji Tereziji vojnu pomoć. Mnogi istoričari su zamjerali vladici Arseniju okretanje spoljnopoličkog kursa sa istoka na zapad, tj. od Rusije ka Austiji, ne razmišljajući o promjeni geopolitičkih okolnosti u kojima se našla Crna Gora.¹³ Rusija se tih godi-

¹⁰ Gligor Stanojević. *Crna Gora pred stvaranje države*, Beograd. 1962. Str. 19.

¹¹ Marijan Mašo Miljić. *Arsenije Plamenac zaboravljeni vladika crnogorski*. Portal Montenegrina. 11. mart 2011.

¹² Prilikom obraćanja austrijskom dvoru u jednom pismu između ostalog zahtjevaju i slanje učitelja u Crnu Goru. Vidjeti, Vladan Đorđević. *Crna Gora i Austrija u XVIII vijeku*. Beograd. 1912. str. 6-7.

¹³ Istoričar Vladan Đorđević na osnovu par pisama poslatih bečkom dvoru od mitropolita i njegovih saradnika zaključuje da je vodio separatnu politiku. Sagledavajući sve prepiske i

na bavila pripremama za novu vojnu intervenciju protiv Osmanskog carstva, koja je dovela do aneksije Krima 1783. godine. Od pojave Šćepana Malog ruski dvor je sa podozrenjem gledao na Crnu Goru sa kojom je prekinuo diplomatske odnose. Istoričar Živko Andrijašević dobro primjećuje da je mitropolit Sava postavljanjem nedarovitog i nesolidnog Arsenija Plamenca za nasljednika oslabio uticaj porodice kojoj je pripadao.¹⁴ Ali, bez obzira na odsustvo političkog dara, kao duhovnik je bio vjeran i predan svom narodu i svojoj zemlji. Njegov dolazak na ovako važan položaj uzdigao je značaj porodice Plamenac iz Crmničke nahije i doveo je u priliku da vodi samostalnu politiku, pri čemu je i Beč smatrao Plamenca crnogorskim glavarima, uz guvernadursku porodicu Radonjić.¹⁵

Arsenije Plamenac je na mitropolitski položaj došao iznenadno i neplanirano, živio je prilično tiho i povučeno, prepuštajući drugima bavljenje politikom i ne dopuštajući uplitanje u crkvena pitanja. Iako manje ambiciozan i nadaren za političku djelatnost, Arsenije Plamenac je prvi mitropolit koji se više bavio crkvenim poslovima nego politikom. Dolaskom i postavljanjem arhimandrita Petra I Petrovića za mitropolita crnogorskog, Arsenijeva djelatnost ostaje u sjenci, da bi tokom vladavine mitropolita iz dinastije Petrović Njegoš potpuno potonula u zaborav.

Mitropolit Arsenije Plamenac je posljednje dane života provodio u Crmnici, u kojoj je dvije godine prije smrti bio onemogućen da se bavi zemaljskim potrebama jer je često poboljevao. Teško bolestan umro je 15. maja 1784. godine. Sahranjen je u manastiru Gornji Brčeli u Crmnici.

Jovan MANDIĆ

METROPOLITAN ARSENIJE PLAMENAC: A SPIRITUAL LEADER IN THE SHADOW OF POLITICAL INTRIGUES (1781-1784)

Summary

This paper based on relevant literature, presents the life and legacy of Metropolitan Arsenije Plamenac, one of the most mystical metropolitans and rulers in Montenegrin history. In historiography, this unusual figure has often been portrayed through the lens of his alleged weaknesses, such as a tendency toward

memorandume koje su Petrovići za dva vijeka upućivali Rusiji, isto bi se za njih moglo reći, mjereći istim aršinima.

¹⁴ Živko Andrijašević, *Dinastija Petrović Njegoš*. Narodna knjiga/ Miba books. Beograd/ Podgorica, 2016. str. 120–121.

¹⁵ Branislav Marović. *Porodični korijeni Džona Plamenca*, Portal Montenegrina 3. mart 2011.

alcohol, excessive reclusiveness and political ineptitude, all of which have further contributed to his controversial reputation. This paper presents the period of his rule, the political circumstances, intrigues, and his dedication to the people and the church.

Literatura:

- Andrijašević, Živko. *Dinastija Petrović Njegoš*. Narodna knjiga/ Miba books. Beograd/Podgorica, 2016.
- Andrijašević, Živko. *Istorija Crne Gore u 55 priča*. Zavod za udzbenike i nastavna sredstva. Podgorica, 2009.
- Andrijašević, Ž. & Rastoder, Š. *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica, 2006.
- Vuksan, Dušan. *Petar I Petrović Njegoš i njegovo doba*. Institut za nacionalnu istoriju, Srbija, 2022, str. 8.
- Dragović, M. *Rusija i Crna Gora*, Glasnik Srpskog učenog društva (SUD), 72, 1891.
- Đorđević, Vladan. *Crna Gora i Austrija u XVIII vijeku*, Beograd, 1912.
- Istorija Crne Gore*, knjiga treća. Od početka XVI do kraja XVIII vijka/ tom prvi, Titograd, 1975.
- Istorijski Leksikon Crne Gore*, Per-Ž, grupa autora. Daily Press - Vijesti 2006.
- Jovanović, Jagoš. *Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti*. Štamparsko- izdavačko preduzeće Obod, Cetinje, 1947.
- Jovanović, Jagoš, Dragičević Risto, Milović Jevto. *Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore (1685–1782)*. Istorijski institut NR Crne Gore, Cetinje, 1956.
- Marović, Branislav. *Porodični korijeni Džona Plamenca*, Portal Montenegrina 3. mart 2011.
- Milićević, J. & Rakočević, N. *Crna Gora od 1735-1797*. Istorija srpskog naroda, knjiga 4, sv. 1. Beograd, Srpska književna zadruga, 1986.
- Miljić Mašo Marijan. *Šćepan Mali u dokumentima 1767-1773*. Matica crnogorska. Podgorica. 2021.
- Miljić Mašo Marijan. *Arsenije Plamenac zaboravljeni vladika crnogorski*. Portal Montenegrina. 11. mart 2011.
- Pavićević, Branko. *Stvaranje crnogorske države*. Unireks, Podgorica, 2004.
- Plamenac, T. Rade. *Memoari*. CID, Podgorica. 1997.
- Stanojević, Gligor. *Šćepan Mali*, Beograd. 1957. Str. 9.
- Stanojević, Gligor. *Crna Gora pred stvaranje države*, Beograd. 1962.
- Stanojević, Gligor. *Mitropolit Vasilije Petrović i njegovo doba 1740–1766*. Narodna knjiga/ Istorijski institut, Beograd. 1978.
- Svetigora, Ljetopis. Na današnji dan 21. aprila 1782. godine u spisima prvi put je pomenut vladika Arsenije Plamenac. 21. april 2025.